

Potřebujeme chytrou represí

ROZHOVOR S Liborem Duškem o přítoku a odtoku vězňů, výhodách pokut a domácího vězení a o jedné facce seshora

Ekonom z pražského CERGE-EI nasazuje **statistické nástroje na analýzu trestní politiky** nebo na dopady vládních opatření. Závěry bývají občas překvapivé.

**TOMÁŠ NĚMEČEK,
VÁCLAV DRCHAL**

LN Vaše nedávná analýza na blogu *Jiné právo* ukázala, proč máme rekordních víc než 23 tisíc vězňů: postupně jsme „zvýšili přítok“ a „zavřeli odtok“. Měl byste i tip, jak jejich počet snížit?

Jak víme, co je správný počet vězňů?

LN Nevejdou se nám do věznic a je to nejvíc ve střední Evropě. Německo má v přepočtu na sto tisíc obyvatel 86 vězňů, Rakousko 104, Slovensko 184, Česko 230.

První argument, že jsou věznic zrovna plné, nestačí. Co když má správná odpověď znít: Stavme více věznic. Ten druhý argument beru.

Trochu se ale bojím, aby se s vaničkou nevytilo dítě. Velký nárůst vězňů – o polovinu, během deseti let ze 14 tisíc na 21 tisíc – se totiž projevil v poklesu kriminality. Mezi veřejností se to moc neví, ale v posledních deseti letech klesla míra kriminality o sedminu. Jinými slovy, zmizelo 50 až 60 tisíc trestných činů. Resort spravedlnosti – od státních zástupců přes soudy až po věznic – se teď stal tak trochu obětí svého úspěchu.

LN Dá se to přisoudit justici?

Za prvé, jestli před deseti lety odsoudily soudy 43 procent z těch, které policie označila za podezřelé, loni už to bylo 57 procent. A za druhé, jestli před deseti lety nastupovalo do vězení zhruba 15 procent odsouzených, nyní přes 20 procent.

To jsou dva statisticky významnější faktory, které přispěly k dnešnímu stavu. A reagovat na to tím, že teď kvůli přeplněným věznicím budeme radši odsuzovat méně, je přece nesmysl.

LN Nepřeháníme to ale s represí?

Nejsme země, která by se nějak zvlášť vyzývala v posilání do vězení. Víte, jaký je vůbec nejčastěji ukládaný trest?

LN Podmínka.

Ano. Někdy to člověka až zarází. Například u loupeží – což už je přece docela brutální čin – se v polovině případů ukládá podmínka; v druhé polovině vězení.

Z lidí odsouzených za podvod dostává 73 procent podmínku a 17 procent vězení. U zpronevěry je ten poměr 84 : 6, u krádeže 51 : 29.

LN Otázka zní, jestli se jim podmínka nepromění v trest natvrdo, protože ve zkušební době spáchají další zločin. Tomu napovídá fakt, že třetina vězňů má trest do pouhého jednoho roku.

Všechna čísla, která jsem citoval, jsou z veřejně dostupných dat. Ale tohle se nezveřejňuje. Je to možný „přítokový kanál“, o němž moc nevíme.

Vidím problém v tom, že trestní politika málo využívá jiné, chytrější tresty. Nepotřebujeme více represe – potřebujeme chytrější represí.

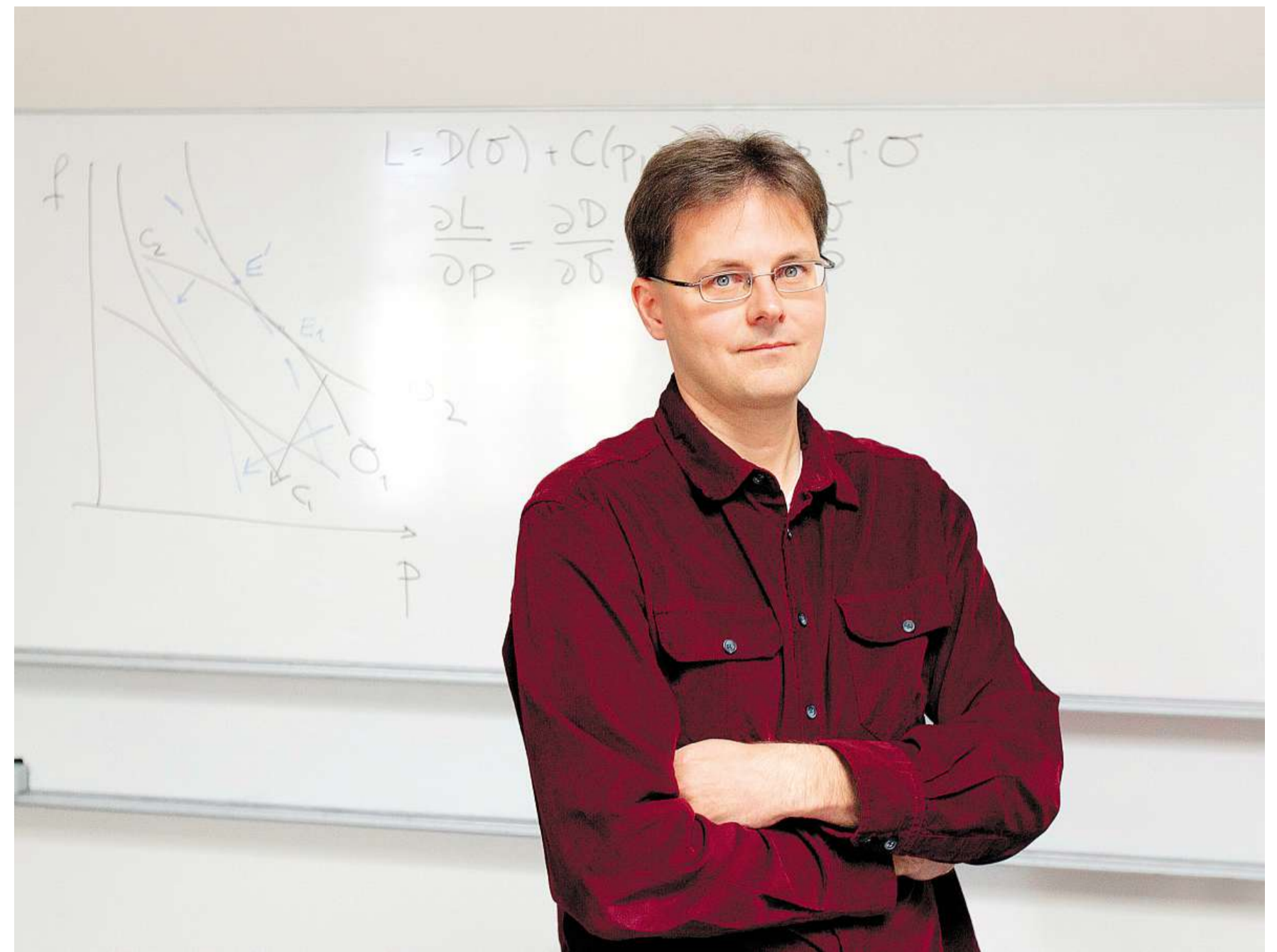
Jak by pomohly náramky

LN Co znamená chytrější trest?

Asi největší neefektivita je v tom, jak se nevyužívá domácí vězení. To je téma na celou vaši přílohu. Státní vězení je sice účinné, ale je i extrémně drahé a dělá z vězňů horší lidi. V domácím vězení je však pachatel zavřený – a zároveň není vystaven špatnému vlivu vězeňského prostředí. Prokazatelně to snižuje budoucí recidivu, podle zahraničních studií o 30 až 40 procent. A ještě je to pro stát levnější.

LN Víte, proč soudci domácí vězení uložili jen asi 400 lidem?

Soudci nemají k trestu důvěru, dokud nebudou zavedeny elektronické náramky. Probační a mediační služba by podle nich nestihala

Kolik lidí dostalo loni za zpronevěru pokutu? To číslo bije do očí. Zač jiného se mají dávat peněžitě tresty, když ne za majetkové zločiny?

FOTO LN - VIKTOR CHLAD

domácí vězně kontrolovat. Na tom, připustíme, něco je – pokud by se mělo masivně přesunout z věznic několik tisíc lidí.

Ale i náramky by pořád byly levnější alternativa než věznic.

LN Nejde jen o to. Soudce Petr Franc nedávno upozornil, že i „cílová skupina“ je příliš úzká. Pro domácí vězení se vyžaduje, že odsouzený má například řádné zaměstnání – podle France to splní jen stovky odsouzených.

Pak je chyba v nastavení podmínky. Mimochodem, náramky by mohly odlehčit i vazební věznicím – pokud je vazba uvalena kvůli obavě, že by stíhaný uprchl.

Největší neefektivita je dnes v tom, jak se nevyužívá domácí vězení. Podle různých studií prokazatelně snižuje recidivu.

Nebo i u podmíněných trestů. Statisticky je zajímavé, jak málo se u nich ukládá dohled: u krádeží v 11 procentech, u zanedbání povinné výživy ve 12 procentech... Kde jinde už se má dohlédnout, že odsouzený má práci a vydělává?

Jenže bez elektronických náramků je kontrola nákladná, proto se dohled ukládá příliš málo.

LN Kdybychom vyhlásili amnestii pro lidi s trestem do jednoho roku, odlehčili bychom věznic? Nebo by se při dnešní trestní politice do roka zase zaplnily?

(*přemýšlí*) Každá amnestie trochu zvýší kriminalitu. Dá se to doložit empiricky: Italové měli před časem rozsáhlou amnestii, takže Francesco Drago, Roberto Galbiati a Pietro Vertova zkoumali na vzorku 25 tisíc propuštěných vliv vězeňských podmínek na recidivu.

Pokud by se u nás trestní politika nezměnila, jen bychom naráz propustili třeba pět tisíc lidí, věznic by se zase dost rychle naplnily. Možná udělám simulaci, jak dlouho by to trvalo, díky za tip.

Amnestie by měla smysl jako součást přechodu na chytrou represí: u přechodu z vězení na domácí vězení. A na peněžitě tresty.

Omezit – nebo se na to vykašlat LN Peněžitý trest přece není novinka, ten se běžně ukládá.

Tipněte si schválně, kolik lidí, kteří byli loni odsouzeni za zpronevěru, dostalo nějaký peněžitý trest.

LN Deset procent?

1,4 procenta! To přece bije do očí. Cím jiným už máme trestat defraudanty než napařením pořádné pokuty? U podvodů uložily soudy peněžitý trest v 2,5 procentech případů, u krádeží v 1,2 procentu.

Přinos ekonomie pro trestní politiku je právě v tom, že otáčí uvažování o správném trestu.

LN Tedy: pachatele majetkových zločinů nejvíc bolí peněžní trest?

Mentalita zděděná z komunismu je taková, že výchozí bod je vězení a vše ostatní je odchylka od normy.

Ale u mírnějších trestných činů – vyloženě se to nabízí u majetkových, samozřejmě nemluvíme o vraždách – by základem měl být peněžitý trest. Dá se velmi levně zředit a pro určitý typ pachatelů je velmi citelný. Pokud ukládáme jiný typ trestu, měli bychom uvažovat proč. Protože pachatel nemá z čeho platit? Nebo je to neodraditelný násilník, který se neovládá?

Ve škále trestů je vězení až poslední v řadě. Když nakupujete, taky nejprve volíte nejlevnější variantu. Pouze když nezaručíte dostatečnou kvalitu, sáhnete po dražší.

LN Ale většina vězňů je už tak dost předlužených.

Teď jsem neměl na mysli alternativu za vězení. Spíš mi jde o to, že výraznější ukládání pokut by mohlo nahradit nebo doplnit jiné, méně efektivní tresty – třeba podmínky.

LN Proč je soudci neukládají?

Soudci často uvádějí, že se pokuty nedaří vybírat. Údajně je to administrativně komplikované, odsouzeným se nedaří doručovat obsílky. Ale pak je třeba zjistit, jak by šlo

efektivitu zvýšit. V trestní politice neuvěřitelně plytváme zdroji. A nejen v soudním řízení.

LN Kde ještě?

Třeba v přestupkových řízeních. Vezměte si například populární výmluvu na „osobu blízkou“ u dopravních přestupků. Očividně vede k vysoké neefektivitě: obrovské procento přestupkových řízení jde kvůli tomu do ztracena. Utrácí se v nich spousta času a peněz – a nemá to vůbec žádný represivní výsledek.

Rozumné možnosti jsou dvě. Buď možnost odvolání na „osobu blízkou“ omezit – nebo odhalovat dopravní přestupky jinak. Místo radarů, pokud nevyfotí rozpoznatelné tváře, chytat pachatele přímo za volantem, kde žádná výmluva nepomůže. Jinak je to plynutí.

To je nějaké odůvodnění?!

LN Sedíte v komisi pro hodnocení dopadů regulace (RIA – regulatory impact assessment) při Legislativní radě vlády. Co tam děláte?

No, jednou za měsíc tam čtyři hodiny sedím... Snažím se do posuzování vnést pohled ekonomie práva.

LN Tedy že to bude analýza nákladů a výnosů regulace?

Ano. Bylo by ideální, kdyby legislativní práce začala úvahou, v čem je problém, čeho chceme dosáhnout a jaká je neefektivnější cesta z pohledu nákladů. Teprve pak by se začaly psát paragrafy.

LN Ale to se zatím neděje.

Na ministerstvech není dost lidského kapitálu, aby byli schopni kvantifikovat dopady. Za což tamní experti nemohou: takový přístup k tvorbě předpisů se dosud nepěstoval ani nevyžadoval. Neexistuje ani kultura sběru dat využitelných k tvorbě a vyhodnocení vládních politik. Navíc celý proces RIA teď dostal takovou facu seshora...

LN Jakou?

U tzv. Kalouskova balíčku daňových změn pro léta 2013–2015 se vláda rozhodla, že se k němu RIA dělat nebude. To je její plné právo. Ale myslím, že škodí sama sobě.

Balíček je důležitý a přitom neuvěřitelně nepopulární. Byl by přece přijatelnější a vláda by působila důvěryhodněji, kdyby k němu dodala i srozumitelné vysvětlení: *Tohle a tohle je problém, protože... Zvažili jsme tyto a tyto alternativy a vybrali jsme tuto, protože...*

LN Ale něco snad do důvodové zprávy napsali?

Najděte si ji na webu. V odůvodnění návrhu se třeba u zrušení slevy na daní z příjmu pro pracující důchodce píše: „Pro léta 2013–2015 nastane návrat ke stavu platnému do roku 2007. To znamená, že pracující důchodci nebudou mít nárok na základní slevu na daní.“ To je nějaké odůvodnění?!

Je voličstvo natolik polarizované, že půlka má předem jasno, že škrtky jsou svinstvo, a podle druhé se škrtat musí a je jedno jak?

Mají za to, že věcné argumenty nikoho nezajímají? Nebo je voličstvo natolik polarizované, že polovina má předem jasno, že pokud je to škrt a navrhuje to Kalousek, je to svinstvo, a polovina to bere tak, že škrtat se musí a je jedno jak?

LN Ve think-tanku IDEA, který existuje v rámci CERGE-EI, jste počítali, jak by různé změny sazeb daně z přidané hodnoty dopadly na příjmy domácností...

...to je dost podobný příběh. Vládní koalice prováděla střelbu naslepo, takže se třeba zveřejnil nápad, že by DPH mohla stoupnout na 20 procent. Když jsme to propočítali, mimo jiné se ukázalo, že pro rodinu se dvěma dětmi to znamená výdaje navíc za 840 korun měsíčně. Což novináři s chutí rozmázli.

Konečný kompromis – sazba 17,5 procenta – by v průměru znamenal dopad zhruba 200 korun (až se změny ustálí a pokud se nic jiného nezmění). Dokonce by se příliš nelišil mezi různými typy domácností. Ale s tím přišla vláda až po

úplně zbytečném poprasku a vlně nepopularity, což si mohla ušetřit.

Teď se měří individuální data

LN Jak jste si vybral tento obor?

V 90. letech v Česku působil profesor Michael Block z Arizonské univerzity, světový expert na ekonomii práva, a já jsem mu jako student dělal asistenta.

A pak jsem se dostal na univerzitu v Chicagu, kde v tomto oboru zanechali největší brázdou. Od Garyho Beckera jsem pochopil, jak uchopit jakýkoli problém ekonomickým modelem, a Steven Levitt mi otevřel svět empirického výzkumu.

LN Co je dnes ve světové ekonomii práva nového?

Především se tato disciplína ohromně rozrostla a dnes už vzkvěť i v Evropě, což ještě před patnácti lety nebyvalo. Ve dvou zemích ekonomický přístup vyložene prorostl do právního mainstreamu – ve Spojených státech a v Izraeli. Na vzestupu je dnes výzkum založený na individuálních datech o konkrétních zločincích...

LN Hlavně se zkoumají zločinci?

Je o nich hodně dat, dá se sledovat jejich životní dráha. Dříve převažující studie o regionálních příčinách kriminality vycházejí z módy.

Protože zahraniční výzkumníci už dnes mají vězeňská data o každém vězni. Nebo o kriminalitě v jednotlivých blocích ulic, den po dni.

Životopis

Libor Dušek se narodil 21. února 1974. Vystudoval ekonomii na Karlově univerzitě (1998), doktorát získal na univerzitě v Chicagu (2003). Od roku 2004 působí v pražském akademickém pracovišti CERGE-EI, kde se zabývá veřejnými financemi a ekonomikou práva, zejména trestního. Podílí se na práci think-tanku IDEA. Je členem pracovní komise pro hodnocení dopadů regulace (RIA) při Legislativní radě vlády. Je ženatý a má jedno dítě.